

**JADID MA'RIFATPARVARLARINING O'LKA IJTIMOIIY-
MA'NAVIY HAYOTIDA TUTGAN O'RNI (MUNAVVAR QORI, FITRAT,
BEHBUDIY, ABDULLA AVLONIY VA BOSHQALAR)**

Namangan davlat pedagogika instituti

Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası

*katta o'qituvchisi **Bobomurod Tillayev***

Namangan davlat pedagogika instituti

Texnologik ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Bahodirjonova Mahliyo Bahromjon qizi

Annotatsiya: *Jadidlar harakati XIX-asr oxiri va XX-asr boshlarida O'rta Osiyoda musulmon jamoalarida paydo bo'lgan ijtimoiy va madaniy islohotlar yo'nalishidir. Ushbu harakat, asosan, ta'lim, madaniyat, va ijtimoiy hayotni yangilashga qaratilgan. Jadidlar o'z vaqtida o'qituvchilar, yozuvchilar, va jamoatchilik faoliyatiga kirishgan shaxslar sifatida tanilgan. Jadidlar harakati davomida olib borilgan islohotlar yoki tadbirlarga e'tibor qaratiladi, shuningdek, ularning o'zgarishi va zamonaviy hayotimizga ta'siri tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *Jadidlar, ijtimoiy yangilanish, ta'lim islohotlari, madaniyat, milliy o'zlik.*

O'zbekiston tarixida jadidchilik harakati alohida o'rin egallaydi. XIX asrning oxiri va XX asrning boshlarida boshlangan bu harakat xalqni jaholatdan, ilmsizlik va qoloqlikdan qutqarish, yangi davrga mos taraqqiy topgan jamiyat barpo etish maqsadida vujudga kelgan edi. Jadidlar harakati, avvalo, milliy o'zlikni anglash, ma'rifat va madaniyatga asoslangan yangicha fikrlash tarzini shakllantirishga yo'naltirilgan edi. Ular jamiyatdagi ijtimoiy, madaniy, ma'naviy muammolarni hal qilishda asosiy kuch bo'lib chiqishdi. Munavvar qori Abdurashidxonov, Abdurauf Fitrat, Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy singari jadid ma'rifatparvarlari o'z ijodiy va ijtimoiy faoliyati orqali xalq ongini uyg'otish, taraqqiyot sari boshlashda muhim rol o'ynadilar.

Jadidchilik harakati Rossiya imperiyasi tarkibida yashayotgan musulmon xalqlarning, xususan, turkiy xalqlarning milliy uygʻonish harakati sifatida namoyon boʻldi. Bu harakat dastlab Usmonlilar, Misr va Yevropa madaniyatidan ilhom olgan turkistonlik ziyolilar orqali shakllandi. Ularning asosiy maqsadi xalqni oʻqitish, milliy maktab va madrasalarni isloh qilish, yangicha fikrlovchi, zamonaviy bilimlarga ega boʻlgan avlodni tarbiyalash edi. Jadidlar eski, diniy asosdagi taʼlim tizimining zamon talablariga javob bermasligini tan olib, yangi usuldagi maktablar – "usuli jadid" maktablarini tashkil eta boshladilar. Bu maktablarda tabiiy fanlar, tarix, geografiya, adabiyot, rus tili, sanʼat, jismoniy tarbiya kabi zamonaviy fanlar oʻqitilgan.

Munavvar qori Abdurashidxonov jadidchilik harakatining yetakchi arboblardan biri edi. U Samarqandda tugʻilgan va ilk ilmni anʼanaviy madrasalarda olgan boʻlsa-da, keyinchalik zamonaviy bilimlarni oʻrganishga intilgan. U oʻz uyida ilk yangi usul maktabini tashkil qilgan. Keyinchalik bu maktab poytaxt Toshkentda faoliyat koʻrsatib, yuzlab bolalarga ilm bergan. Munavvar qori oʻz faoliyati davomida ilm-fanni targʻib qilish, darsliklar yaratish, yangi usulda taʼlim berish boʻyicha katta ishlar olib borgan. U yozgan "Adibi avval", "Adibi soniy" darsliklari zamonaviy uslubda bolalarni oʻqitishga moʻljallangan edi. Shuningdek, u gazeta-jurnallarda faol qatnashgan, xalqni uygʻotishga qaratilgan maqolalar yozgan. Munavvar qorining faoliyati faqat maktab bilan cheklanib qolmagan, u siyosiy harakatlarda ham qatnashgan, milliy istiqlol gʻoyalarini ilgari surgan.

Abdurauf Fitrat ham jadidchilik harakatining yirik namoyandalaridan biridir. U Buxoroda tugʻilgan, Istanbulda tahsil olgan va oʻz faoliyatida oʻsha davrning ilgʻor Yevropa, turk, arab gʻoyalari bilan tanishib, ularni oʻz yurti taraqqiyoti uchun targʻib qilgan. Fitrat oʻz asarlarida milliy uygʻonish, madaniyat, til, din, maʼnaviyat, maʼrifat haqida chuqur fikrlar bildirgan. Uning "Munozara", "Hind sayyohi", "Oʻzbek yosh shoirlari", "Chin sevish" kabi asarlari orqali xalq ongiga yangicha qarash, tanqidiy tafakkur, erkin fikrlash gʻoyalari singdirilgan. Fitratning faoliyati turli bosqichlarni oʻz ichiga oladi: avvalo u jadidchilik gʻoyalarini targʻib qilgan boʻlsa, keyinchalik mustaqillik harakatiga qoʻshilgan, hatto Buxoro Xalq Sovet

Respublikasining tashqi ishlar vaziri bo'lib ishlagan. U har doim xalq manfaati, millat g'ururi, taraqqiyot yo'lida intilgan shaxs bo'lgan.

Mahmudxo'ja Behbudiy esa jadidchilik harakatining eng taniqli arboblardan biri sifatida tarixda qolgan. U Samarqandda tug'ilgan, islom ilmlarini chuqur o'rgangan, ammo ayni paytda zamonaviy tafakkur tarafdori bo'lgan. Behbudiy xalqning savodsizligi, bilimdan yiroqligi, jaholatda yashayotganini ko'rib, ularni uyg'otishga harakat qilgan. U O'zbekistonda ilk gazeta – “Tarjimon”dan ilhomlanib, o'zining “Taraqqiy”, keyin esa “Samarqand” gazetasini nashr qilgan. Bu gazetalarda xalqni o'ylantiradigan, muhim ijtimoiy, siyosiy, madaniy masalalar yoritilgan. Behbudiy maktablar ochgan, bolalar uchun darsliklar yaratgan, ayni paytda dramaturg sifatida ham o'zini ko'rsatgan. Uning “Padarkush”, “Besh kunlik dunyo” kabi asarlari xalq ongini o'zgartirishga, adolat, iymon, halollik, yurtparvarlik g'oyalarini singdirishga xizmat qilgan.

Abdulla Avloniy ham jadidchilik harakatining yirik vakillaridan biri bo'lib, o'zining pedagogik, adabiy, ijtimoiy faoliyati bilan xalq orasida obro'-e'tibor topgan. U “Turon”, “Islah”, “Shuhrat” kabi gazetalarda faol qatnashgan, “Turkiy guliston yoxud axloq”, “O'g'il bola tarbiyasi”, “Qiz bola tarbiyasi” kabi asarlar orqali tarbiya, ma'naviyat, axloqiy fazilatlar masalasini ko'tarib chiqqan. Avloniy millatni asrashning yo'li ta'lim, tarbiya, ahloq, birlik va iymonda ekanini uqtirgan. Uning fikricha, yoshlarni zamonaviy bilimlarga, ezgu g'oyalarga yo'naltirish millat kelajagini ta'minlaydi. Shuning uchun u o'qituvchilarni eng yuksak kasb egasi deb bilgan va o'z asarlarida ularni rag'batlantirgan. Avloniy, shuningdek, teatr asarlari yozgan, sahna orqali xalq bilan muloqot qilgan, ularga ibratli voqealar, ijtimoiy haqiqatlarni ko'rsatgan.

Jadid ma'rifatparvarlari o'z faoliyatida mustamlaka zulmini fosh qilgan, xalqni o'zligiga qaytishga, mustaqil hayot kechirishga chorlagan. Ular millat g'ururini, o'zbek tilini, madaniyatini, dinini asrab qolishga xizmat qilgan. Jadidlar uchun ta'lim va ma'rifat jamiyat taraqqiyotining asosi edi. Shu sababli ular o'qituvchilarni tayyorlash, maktablar ochish, darsliklar yozish, jurnalistika va adabiyot orqali keng ommaga murojaat qilish kabi faoliyatlarni olib borishgan.

Ularning harakati orqali ko'plab zamonaviy maktablar, madaniy-ma'rifiy jamiyatlar tashkil topgan, yoshlar bilim olishga, dunyoqarashni kengaytirishga harakat qilgan.

Ammo jadidlarning faoliyati doimo oson kechmagan. Ular eski fikrlovchi, ma'rifatga qarshi kuchlar, diniy mutaassiblar va mustamlaka tuzumi tomonidan quvg'in qilingan, tuhmat va bosim ostida yashagan. Sovet tuzumi o'rnatilgach, ko'plab jadidlar "millatchi", "aksilinqilobchi" degan tamg'a bilan qatag'on qilindi. Munavvar qori, Fitrat, Behbudiy, Avloniy va boshqa ko'plab jadid ma'rifatparvarlari qatl etildi yoki surgun qilindi. Bu – o'z vatanini sevgan, xalq farovonligi uchun kurashgan fidoyi insonlar uchun tarixdagi eng achchiq sinov bo'ldi.

Bugungi kunda jadidlarning faoliyati qayta o'rganilmoqda. Ularning asarlari, hayot yo'li, ma'rifiy g'oyalari xalq orasida keng targ'ib qilinmoqda. Jadidlar bugungi yosh avlod uchun ibrat manbai, milliy o'zlikni anglashda, Vatanga muhabbat, halollik, ma'rifatparvarlikda yo'l ko'rsatadigan siymolardir. Ularning o'z davrida qilgan ishlari, yozgan asarlari, ta'limga bo'lgan e'tibori hozirgi kunda ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Ular boshlab bergan ma'rifat yo'li hozirgi zamonaviy O'zbekistonning ilm-fan, madaniyat, ta'lim sohalarida davom etmoqda.

Xulosa qilib aytganda, Munavvar qori, Fitrat, Behbudiy, Avloniy va ularning safdoshlari tarix sahnasiga o'z izini qoldirgan, xalq ongini uyg'otgan, jamiyatni yuksaltirishga harakat qilgan yirik siymolardir. Ularning ilmiy, adabiy, siyosiy faoliyati o'lka ijtimoiy-ma'naviy hayotida muhim burilish yasagan. Ular ma'rifat, tafakkur, taraqqiyot va milliy g'ururni uyg'otgan kuch bo'lib, mustaqillik g'oyasining asosi, zamonaviy O'zbekiston taraqqiyotining ildizidir. Jadid ma'rifatparvarlarining boy merosi xalqimiz qalbida, tariximizda abadiy saqlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Po'Latov, S. N. M. (2020). Hindistonda pedagogic ta'limining rivojlanish bosqichlari. Scienceand Education, 1(Special Issue 1), 21-26.
2. Polatov, S. N. (2020). XIX ASR OXIRI XX ASR BOSHLARIDA HINDISTONDAGI IJTIMOIIY-SIYOSIIY VAZIIYAT. Academic Research In Educational Sciences, (4), 468-474.

3. Po‘Latov, S. N. M. (2021). MAHATMA GANDI FALSAFIY QARASHLARIDA “MUTLOQ G ‘OYA” TUSHUNCHASI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(5), 1134-1143.
4. Po‘Latov, S. N. M. (2020). Rabindranat tagorning Hindiston ilm-ma’rifatga qo’shgan hissasi. Scienceand Education, 1(Special Issue 1), 136-143.
5. Пулатов, Ш. Н. (2022). МАХАТМА ГАНДИ ФАЛСАФИЙ КОНЦЕПЦИЯСИДА “САТЯГРАХА” ТУШУНЧАСИ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(Special Issue 23), 890-896.
6. Pulatov, S. N. M. (2022). AHIMSA TUSHUNCHASINING FALSAFIY MOHIYATI. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 1), 162-166.
7. Po‘Latov, S. N. M. (2022). MAHATMA GANDINING INSON TABIATI HAQIDAGI QARASHLARI. Academic research in educational sciences, 3(3), 10
8. Pulatov Sh. N. The Concept of “Truth” in the Philosophical Views of Mahatma Gandhi// Akshara Multidisciplinary Research Journal Peer-Reviewed & Refereed International Research Journal, India // E-ISSN: 2582-5429 Vol.02 Issue V, 2021. – P. 12-18.